

zálni, vagy nem is volt szüksége rá. Egyrészt: „SZERETLEK De hallom, hogy távol és távol egy holdtalan tenger kérdez: hát engem nem szeretsz? Millió milliő milliő leány kérdez egyenként: mért nem engem szeretsz?” Másrészt: „Idepottyantam, hangtalan egekből, rettenetesen magamra vagyok bízva.” De még mielőtt végzetessé válna a Szép Ernő-i világ, működésbe lép az ironia; feltölti a mélységeket, csúnyábban szólva, elsekélyesíti, és így szól: Mi van, kérlek, akkor, hogyha ez csak egy végtelen nagy pech?

Amit Kosztolányi mond, hogy légy udvarias és figyelmes, többet úgysem tehetsz, azt Szép Ernő is mondhatná, és mondja is, néha egészen rekedten és elcsukló hangon: „Csak a kedvesség, az öröm, / A pardon, meg a köszönöm, / A gyöngédség, a figyelem, / Csak az az igaz ide-lenn.”

Kosztolányi volt az első, aki felfigyelt Szép Ernő különös szóhasználatára. Ennek érde-mes lenne tüzetesebben is utánanézni, mert úgy tűnik, Szép Ernő stílusának a titka (leg-alább félig) a szókapcsolataiban van. Nála a szarvas „fomó”, a macska „vasalatlan”, a varjú „nehéz” stb. Szép Ernő radikálisan belenyúl a nyelvbe, ha úgy tetszik, néha „magyartalan”. Rá is igaz, amit a LILA ÁKÁC-ban mond a bankfiú az orfeumi táncosnőkről: „Én nem tudok ezeknek a konverzációnak segíteni. Ezeknek különleges magyar nyelvük van, amit nem tanítanak az iskolába.”

Szép Ernő ha két szó közül választhat, biz-tosan a frivolabb hangzású-hatású kell neki, a megszokott igébe pedig beleunt. A cukor-kát ő nem szopogatja, hanem „vallatja”, a pipával „összecsókolózik”, a haját „tereli” a fésűvel; és még véletlenül sem megy, hanem bármi mást: zarándokol, vándorol, iszkol stb., de legszívesebben: „múlik tova”. Még új igéket is gyárt: például „jót tenni” nála „jókodni”. Né-ha szándékosan pontatlan, és közel eső fogal-makat jóleső mozdulattal kever össze: a „váll” helyett nála a „vállalat”, „széles”, és: „a hajam is két árnyat kapott”, értsd: „árnyéket”. Innen eredeztethető, bár összetettebb a következő mondat hatása: „Fel se néztem, miféle szép nő van ezekre a cipőkre alapítva.” Játszik a hivatalos nyelv csűrész-csavaráásával is: „...az aluljárót azért alkották, hogy a gyalogosoknak az aluljáróba való internálásával a hídforgalom sűrűségét csök-kentsék, ugyanakkor az életbiztonságnak kedvez-zenek...”

Végül, ha találkozoznánk valamelyik mon-datában azzal a szóval, hogy „hómókus”, akkor ne egy szibériai állatfajra gondoljunk, mert az „hőlapátolót” jelent közönségesen, nemre, életkorra való tekintet nélkül.

Kun Árpád

KRITIKAPÁLYÁZAT

SEM VÖRÖS, SEM FEKETE

Kemény István: *Témák a Rokoko-fülből*
Holnap, 1991. 68 oldal, 44 Ft

Kemény István legutóbbi könyve olyan, mint egy csokornyakkendő. Három ciklus alkotja, a középső és egyben a legrövidebb, rajta a csomó, a két szélso – egymástól meglehetősen eltérő – a nyakkendő két fele. A két irányba fejlődő életmű összehurkolódik, a gumi oda-húzza a gallér alá, mozdulatlan. A kétfajta művészi szándék egyensúlyba kerül. Minden megállapodik egy pillanatra, hogy aztán át-fordulhasson A NULLÁN, és a legfelszínesebb a legmélyebbel helyet cserélhessen. Ez ennek az egyensúlynak a tétje. Kosztolányira emlé-keztető játék. Pedig a kötetben megnevezett példakép nem Kosztolányi, hanem nagy el-lenlábasa, Ady. Ennek a könyvnek éppen ez a kétpólusúság, kétszikűség a titka. Kosztolá-nyi eleganciája és Ady ereje, Kosztolányi könnyedsége és Ady súlyossága kerül egy pil-lanatra egyensúlyba. Egy pillanatra, ami nem időben, hanem ebben a könyvben található. Ez ennek az egyensúlynak a tétje.

Ady Endre, a magyar irodalom szörnyete-ge, úgy trónol a XX. század bejáratánál, mint egy Cerberus kutya, és közben ezt morogja: „Én, Ady Endre, minden idők legnagyobb költője, aki rákényszerítettem betegségemet e világra”, igaz, aztán a visszavonulásáról és haláláról beszél, de csak hiteget minket. Ady Endre nem tud meghalni. Ady Endre minden sora azt köve-teli, amit Kemény István csak érthetővé tesz ebben a képzeletbeli végrendeletben: „Bom-lási folyamataimról a lehető legprecízebben infor-málják a világot, hol tart, mi várható másnap, har-

madnap és hónapokkal később.” Ady Endre halála sem halál. „Nagy-nagy csönd van az én belegységemben.” Kivilágított csönd. Barokk oltárok satujába szorított csönd. Borkocsonya-csönd. „Az utolsó busz jéghideg, csipkés vizet zúdít a bokrokra. Sehol egy lélek. Gondoskodnom kell erről a világról.” (A NULLÁN.) Ady Endre halála érvénytelen. Itt strázsál továbbra is fölöttünk A XX. század, a halál, a törvény kapujában. Nem veszi észre, hogy terhünkre van. (Mi az, talán mindannyian percmembérek lennénk?) Atyai kezében vagyunk, de alig várjuk, hogy azt mondja: „...én eddig voltam a sorsod, / itt most leteszlek, szaladj.” (A SZEREPLŐK MEGMENEKÜLÉSE.) De nem mondja, és nem mondja. Hazudik magának – „Gondoskodnom kell erről a világról” –, és hazudik nekünk.

A magyar irodalom akkora sokkot kapott Ady Endrétől, hogy a zsidbadásból csak most kezd magához térni. Ady Endre magának foglalta le a témáknak és szavaknak jó felét, hangütést és emelkedettséget, stílust és hazával vitatkozó haragot. Lefoglalta az egyértelműen szépet, a babonást, a kicsapongót, az emberinél nagyobb méretet. Lefoglalta magának még a vérbajt is. (Volt-e azóta vérbajos költőnk?) Merem állítani, a magyar irodalom Trianonja Ady Endre volt. Maradt utána a lét egyre szorosabbra záródó falai között didergő egyéniség, a vácogó költő. Lefoglalta magának a haza ellen való haragot, az ő bűne az is, hogy a magyar irodalom nem dicsekedhet egy Thomas Bernharddal, hacsak épp Adyt nem tekintjük annak is.

Kosztolányi volt az egyetlen, aki szembe mert szállni Adyval, nem is arra gondolok, hogy kifogásaiban nagyobb részt jogos, mégis összességében igaztalan cikket írt Adyról, hanem arra, hogy mindez nem üres szócséplés volt tőle, ő bizony gátlástalanul keresztülhajtotta Ady Endre birtokain, a szépséghez nyúlt, az úri virtushoz nyúlt, és bírta szuflával: mert ő egészen másképp csinálta. Ő nem volt óriás Ő Odüsszeusz volt

Kemény István könyve az Adyt folytatni kívánó költészet első eredeti darabja. Ady mostanra megszűnt félmúlt lenni, Ady már éppolyan távol van, mint a Biblia prófétái, hangütése összetéveszthetetlen, de aki ezt a hangot intonálja, már nem epigon, hanem tudatos mester.

„Erdő amibe ugrunk!
bandútás, esti hegyoldal.”

(A SZEREPLŐK MEGMENEKÜLÉSE)

„És ott térdelék. Én új öreg.
Kenőcseimmel és imáimmal.”

(LÁTOGATÁS A NAGYSZULÓNÉL)

Ki ne ismerne rá mindebben Ady Endre hangjára. Igen, ez a könyv valóban nem más, mint LÁTOGATÁS A NAGYSZULÓNÉL. (Nem véletlen, hogy épp ez a nyitóverse A KIS KARNEVÁL ciklusnak, tehát közvetlenül az Adyt megszólaltató A NULLÁN után következik. Eddig a nagyszülő beszélt és végrendelkezett – „Kijelentem, hogy lemondok a kinzás és kinzatás, az első éjszaka és az őt követő örök, elkerülhetetlen féltékenykedés jogáról” – eddig a nagyszülő beszélt, most az unoka. És jó hírrel kezd – ő csak tudhatja –, hogy ez az óriás végre elkotródott a kapuból:

„A halott Atlasz gerince
ma tökesúly egy idős hajóban.
Tompá lépcsősor vezet le hozzá.”

Egyszóval megszabadultunk? Igen is, nem is. Vegyük észre, hogyan nevezi unokája az óriást. Atlasznak! És már ugyanabban a pillanatban meg is hallhatjuk a bereccsenő ég deszkáinak ropogását a fejünk fölött, érezhetjük, hogy a Föld kimozdulni készül a helyéből, és rohanhatunk a zuhanni készülő gerendák alá, hogy legalább félúton megállítsuk őket. Több százan próbálják, próbáljuk tartani a rogyadozó épületet, csak Ady Endre fekszik előtünk most már nyugodtan, megbékélve.

„Te vízszintes oszlop, itt vagytok!
Meghalni jöttem, és itt vagytok.
Én hatástalan.”

(LÁTOGATÁS A NAGYSZULÓNÉL)

Imádkozzunk hozzá? Könyörögnünk hozzá? Visszahívjuk, mint a genfi Kálvint? Mindannyian Ady Endre árnyékából léptünk ki.

És Kosztolányi? Nos, ő bátran ott maradt, és meleg, barátságos zöld bársonnyá nőtt, mint a fák északi oldalán a moha. Ebből a bársonyból Kemény István is szabatott magá-

nak egy öltözet ruhát, és szerelmes verseinek éneklése közben viseli a legszívesebben:

„Ugrálj le hát, kicsi Koronajégkőm,
a trónteremből a Carrara-lépcsőn!”
(ÉN ÉS AZ ÚRNŐ)

Lantjával az Úrnő elé térdel, hogy átsegítse hisztérikus félelmén. „*Vihognom és tombolnom kell, / mert van halál, van halál!*” (SZERELMES VERS ÉS LANTZENE) – panaszkodik az Úrnő („*panaszkodj, mert akkor élsz!*”, u.o.), és a trubadúr játszik neki, és panaszkodni hagyja, „*Mert hitetlen, ámde fanatikus, / Fanatikus, ámde hitetlen. / Egy biztos tehát: fanatikus ő.*” (ÁGNES KIOKTATÁSA.)

Ha ennek a szimmetrikus felépítésű könyvnek a középpontján (a három ciklusból a középsőben, a NULLÁN címűben, amit ez az egyetlen írás képez – és ennek így is kell lennie, mert a hőmérőn is csak egy pont a nulla), szóval ha ennek a könyvnek a nullpontján Ady Endre van, akkor Kosztolányi a számsor összes többi helyén – vagy hogy visszatérjek az indító képhez: a csokornyak-kendő két szárnyán. „*Ez a könyv a legfelszínesebb írásaimat és a legmélyebb verseimet tartalmazza*” – írja Kemény a fűlszövegben. (Ezek közül egyikhez se tartozik A NULLÁN – gondoljunk a rulettben a nulla zöld színére: se páratlan, se páros, se vörös, se fekete.) A kötet az úgynevezett felszínes írásokkal kezdődik „*Mély verseket arról a közegről szokás írni, amelyben éppen fuldoklunk. A felszínre pedig azért törekszünk, hogy levegőt vegyünk.*” Ezek a szövegek – tehát a TÉMÁK A ROKOKÓ-FILMBŐL ciklus darabjai – képviselik Kemény István eddigi műveinek egyik vágását, amit AZ ELLENSÉG MŰVÉSZETE című regénnyel kezdett el. A szövegek és a köztük található néhány betétdal szellemesek és könnyedek, úgy állnak össze, mint egy elnagyolt mozaik, inkább nonfiguratívnak tűnik az egész. Történet nem igyekszik kikeveredni, csak színek kavarnak, nem is a Rokokó-filmből látunk részleteket, hanem annak képzeletbeli forgatásáról valahol Rokokó-Szibériában, ahová *kényszer-tűrák* (HA MAJD MINDEN RABSZOLGA-NÉP..) visznek el. Különös módon a ciklust mégis épp a töredékességnek ez a vállalása teszi továbblépéssé AZ ELLENSÉG MŰVÉSZETE-hez képest. Mert az a könyv, miközben egészsként

kívánt mutatkozni, túlságosan kerekre csiszolt részei miatt valójában darabokra hullott, ez a ciklus, mivel nem tör sem a regény, sem egy történet babérjaira, lehetővé teszi, hogy a részletek laza egymásmellettségét is jobban élvezhessük. A közöttük valóban meglévő finom összefüggéshálót nem árnyékolja le az eltúlzottan hagyományos műfajmegnevezés. A ciklus a színek már-már figurális kavargásával olyan, mint egy Kandinszkij-kép.

A KIS KARNEVAL ciklus verseiben Kemény nemcsak továbbépíti a JÁTÉK MÉREGGEL ÉS ELLENMÉREGGEL kötet világát, de iránymódosítást is végez. Egyfelől vannak az előző kötet folytatásaként a mitoszokból és anakronizmusokból építkező versek (például ROBINSON SÍRVERSE, a PASSIÓJÁTÉK, sőt a Rokokó-ciklus betétdalai is ide tartoznak), másfelől vannak azok a versek, amelyeket magánéleti verseknek is lehetne nevezni. Magánéleti verseknek és nem énlíráknak, mert maguk a konkrét helyzetek, mondjuk, egy szerelem válságos pillanata (A TE NAPOD), az ember gyereket nevelő, már-már idegenné vált nő képe (EGY RÁK) stb., nincsenek megrajzolva, csak a hozzájuk járuló reflexiók. Az önkifejezés helyét elfoglalja az önmegfigyelés. Mint ha novellákat olvasnánk, amelyekből csak a belső monológok vannak kivágyva, és furcsa, nehezen kibogozható, de annál tartalmasabb montázsba rendezve. Az előző kötetből a HÁROM SZÁL HOSSZÚ KARDVIRÁGOT HOZTUNK az előzménye ezeknek a verseknek, de ott még sokkal konkrétabban jelent meg a külvilág is, hagyományosabb értelemben vett, de remek pszichológizáló vers volt. Itt a pszichológizálás fogalma értelmét veszti, mert hiányoznak a történetek, amelyeket megérthetnénk általuk. Itt egy én próbálja kikísérletezni önmagát, akinek épp Ady Endre szolgál például. De:

„Mit kezdett a holdfényvel,
akinek már kevés volt a saját dimenziója is?
aki nem is volt ember,
csak szulték és tűrte.”

Továbbá:

„Mit kezdett a testével,
Mit kezdett a Mindenség
mólója e legkulső kövével.”
(A TELHETETLEN SÍRKÖVÉRE)

Mit kezdett, mit kezdetett tehát saját magával? A Kemény István által követett versépítési eljárás a vers-én kitágulásához és átformálódásához vezet. A SZERELMES VERS-ben megjelenő vak és A VAK FILOZÓFUS nem azonosak egymással, de szerepverseknek se mondhatók. Egy rendkívül képlékeny költői én épp aktuális megnyilvánulásai. Abban a pillanatban a költői én átfedésben van a figurával. A tulajdonságok nélküli költő versei.

Épp ebből a nagy lelki képlékenységből ered az ellentétek tetszőleges helycseréje. Hideg és meleg, fönt és lent tetszés szerinti szaltója, amihez nem kell se mozgás, se energia. Ahol szabadon változik az én, ott szabadon változik a világ is. Vagy talán megfordítva. A vak azt kérdezi az Urnőtől: „*Urnő, hányan nyúltak hozzád, / mialatt én láttam?*” Egy látó ember így kérdezné ugyanezt: mialatt én nem láttam. A logika törvényei szerint a kettős tagadás már állítás, tehát a vak, ahol nincs, ott nem nem-lát, vagyis lát. A logika törvényei eltérnek a valóság törvényeitől, de egybeesnek a mítoszéival. A logika által teremtett mítoszok világában vagyunk. A vak Teiresziasz és a vak Dhritarastra király világában. Az én saját negatívjába fordul át – ez a legvégső képlékenység –, ahol van, ott nem érzékel, ahol nincs, ott érzékel. A költő fergeteges sebességgel halad a jelenből a múltba („*Itt most az működik, ami megvolt!*” – XX. SZÁZAD, „B” VÁLTOZAT), vagy még inkább a reális időből az összenyomható gumidőbe: a logika idejébe.

A logika ideje az akadálytalan helycserék világa. Sem vörös, sem fekete. És vörös is, meg fekete is. De mindig épp ellentétesen, mint ahogy várnánk. A szerelem fekete, a vak szemével látjuk. A halál vörös:

„Egy rúgás, és a rozsdás
vasfuggöny halkán szélperreg,
s a vörös felhőzeten túl
már láthatod a nézőteret. [...]”

S felrémlenek
színházi jelmezek, posfák,

az egész száraz sírbolt”

(A SZEREPLŐK MEGMENEKÜLÉSE)

Ez a kötet Ady Endre posztumusz megírt (utószülött) könyve, ami Kosztolányi Dezső gondolatainak jegyében fogant. A Felszín és

a Mélység egymás nélkül másodlagosak (lásd a fülszöveget), úgy függenek össze egymással, mint a csokornyakkendő két fele. Ez a könyv egy csokornyakkendő, amit Kosztolányi igazít el Ady Endre nyakában. A kibékülés könyve. A megbékélés könyve. Az origó könyve. A halál és a szerelem könyve. (Vagy az lesz, ha van egy kis időnk várni, hogy ki-mozduljon nyugvópontjából.) A halál és a szerelem könyve, de sem vörös, sem fekete. Ez a könyv Kemény István negyedik könyve.

Vörös István

ÖNÉLETRAJZ-SZEMLE

Faludy György: *Pokolbéli víg napjaim*
Magyar Világ, 1989. 463 oldal, 198 Ft

Háy Gyula: *Született 1900-ban. Emlékezések*
Fordította Majoros Éva
Interart, 1990. 472 oldal, 198 Ft

Márai Sándor: *Föld, föld!... Emlékezések*
Akadémiai–Helikon, 1991. 381 oldal, 320 Ft

Polcz Alaine: *Asszony a fronton. Egy fejezet életemből*
Szépirodalmi, 1991. 197 oldal, 120 Ft

Szász Béla: *Minden kényszer nélkül. Egy műper története*
Európa–Historia, 1989. 196 oldal, 75 Ft

Szentkuthy Miklós: *Frivolitások és hitvallások*
Kabdebó Lóránt magnetofonfelvételei alapján válogatta és szerkesztette Tompa Mária
Magvető, 1988. 681 oldal, 84 Ft

Vas István: *Azulán I–II.*
Szépirodalmi, 1990. 389+421 oldal, 180 Ft

Az utóbbi években megszorodtak az önéletrajzi művek. A mennyiség érzékeléséhez elég, ha a TÉNYEK ÉS TANÚK vagy az EXTRA HUNGARIAM politikai memoársorozataira gondolunk, de a sor szinte a végtelenségig folytatható – hogy közelítsek tulajdonképpeni témámhoz, az irodalmi önéletrajzhoz –,